

વ્યાકરણ-લેખન : શબ્દવિષયક સજ્જતા, ગુજરાતી બોલીઓ

એક વ્યક્તિ પોતાનાં ભાવ, વિચારો, સ્પંદનો વગેરે બે પ્રકારે અન્ય સુધી પહોંચાડે છે : એક છે મૌખિક સ્વરૂપ અને બીજું તે લિખિત સ્વરૂપ. મૌખિક સ્વરૂપમાં કથન અને શ્રવણ પાયામાં હોય, જ્યારે લિખિત સ્વરૂપમાં લેખન અને વાચન હોય. હા, શ્રવણપ્રક્રિયામાં વક્તા અને શ્રોતાનું સાથે હોવું જરૂરી છે. લેખન અને વાચનમાં લેખન કરનાર અને વાંચનાર બંને સાથે જ હોય તે જરૂરી નથી.

લિખિત અભિવ્યક્તિમાં શબ્દની યોગ્ય પસંદગી, એનો અન્ય શબ્દો સાથેનો સંબંધમાં શબ્દોની અને તેના અર્થની સમાંતરતા, જોડણી-અનુસ્વાર વગેરે બધી જ બાબતો સંકળાયેલી છે.

એક જ વાત કે સ્થિતિને રજૂ કરવા માટે પ્રત્યેક વ્યક્તિ અલગ અલગ શબ્દો રજૂ કરે છે. વાત એક જ હોવા છતાં અમુકની કહેવાની શૈલી અને શબ્દપસંદગી વાચકને કે શ્રોતાને ગમી જાય છે. એ તેની યોગ્ય શબ્દપસંદગીનો લય હોય છે.

વિશેષણાત્મક શબ્દઘડતરો

જે પદ દ્વારા કંઈક વિશેષતા સૂચવાય તે પદ વિશેષણ કહેવાય. આ વિશેષણ જે નામ (પદ)ને માટે વપરાયું હોય તેને વિશેષ્ય કહેવાય.

ઠંડી ચા કોને ભાવે? (અહીં ઠંડી વિશેષણ છે, ચા વિશેષ્ય છે.)

મેં ખાધો તે લાડુ મોટો હતો. (અહીં મોટો વિશેષણ છે, લાડુ વિશેષ્ય છે.)

ઘણી વખત ઘણાં પદો ભેગાં થઈને કોઈ પદની વિશેષતા સૂચવે છે. જુઓ,

1. એમની આંખોમાં ઉજમાળા ભવિષ્યની એક જ્યોત ઝબૂકતી હતી. (આંસુભીનો ઉજાસ)
2. બીજે દિવસે સવારમાં તે મીઠાના પાણીનો પ્યાલો લઈ પિતા પાસે ગયો. (ઈશ્વરનું સ્વરૂપ)
3. મારતે ઘોડે અને ધોધમાર વરસતે વરસાદે અમે પહેલગામ પહોંચ્યાં. (અમરનાથની યાત્રાએ)

— આ વાક્યોમાં.....

વાક્ય નં. 1માં જ્યોત કેવી છે ? એનો જવાબ ત્રણ પદમાં છે.

તે ઉજમાળા ભવિષ્યની છે અને એક જ છે. ભવિષ્ય કેવું છે ? ઉજમાળું છે.

વાક્ય નં. 2માં પ્યાલો કેવો છે ? એનો જવાબ બે પદમાં છે.

તે મીઠાના પાણીનો છે. કેવા પાણીનો છે? મીઠાના પાણીનો છે.

વાક્ય નં. 3માં ઘોડો છે પણ સ્થિર નહિ, ડગુમગુ ચાલતો પણ નહિ,

મારતે ઘોડે એટલે ઝડપથી ચાલતા ઘોડા ઉપર.

કેવા વરસાદે? ધોધમાર વરસતા વરસાદે.

તમને સમજાયું હશે કે વિશેષણ એક પદનું પણ હોય અને એકથી વધારે પદનું પણ હોય. એ પદસમૂહમાં પણ પાછાં વિશેષણ-વિશેષ્યની ઘણી જોડીઓ હોય.

ઉજમાળું ભવિષ્ય ('ઉજમાળું' એ ભવિષ્યનું વિશેષણ છે.)

'ઉજમાળા ભવિષ્યની એક જ્યોત'માં આગલાં ત્રણેય પદો એ જ્યોત પદનાં વિશેષણ રૂપે છે. એટલે વિશેષણ-વિશેષ્યનાં વધારે જોડકાં મળીને સળંગ વાક્યખંડ બને છે, એ ખંડ કોઈ એક પદનું વિશેષણ બને છે.

મારા મોટા છોકરાના વયલા દીકરાનો નાનો છોકરો દોઢેક વર્ષમાં પરણવા જેવડો થશે. (ઉછીનું માંગનારાઓ)

મોટો છોકરો, વયલો દીકરો, નાનો છોકરો, દોઢેક વર્ષ

વિશેષણ-વિશેષ્યનાં કેટલાં જોડકાં થયાં!

કયો છોકરો દોઢેક વર્ષમાં પરણવા જેવડો થશે ? - આ વાત સમજાવવા કેટલાંક વિશેષણ-વિશેષ્યનાં જોડકાં એક કરીને પદસમૂહ બનાવ્યો છે. એ ‘પદસમૂહ’ એ ‘પરણવા જેવડો થનાર’ છોકરાનું વિશેષણ છે.

“મારા મોટા છોકરાના વયલા દીકરાનો નાનો” - આ વિશેષણ (પદસમૂહ) છે.

વિશેષણ વિકારી અને અવિકારી એમ બે પ્રકારનાં હોય છે.

વિશેષણનાં લિંગ અને વચન તેના વિશેષ્યનાં લિંગ-વચન અનુસાર વિકાર (ફેરફાર) પામે તો તે વિકારી વિશેષણ કહેવાય.

દા.ત., સારો બગીચો (બગીચો પુંલિંગ નામ છે.)

સારી ફૂલવાડી (ફૂલવાડી સ્ત્રીલિંગ નામ છે.)

સારું ખેતર (ખેતર નપુંસક લિંગ નામ છે.)

અહીં ‘સારા’ વિશેષણમાં તેના વિશેષ્યની જાતિ અનુસાર ફેરફાર (વિકાર) થયો છે. સારો, સારી, સારું વગેરે.

પણ કેટલાંક વિશેષણો વિશેષ્યની જાતિ ફેરફાર પામે તોપણ એનાં એ જ રહે છે. આવાં વિશેષણો અવિકારી કહેવાય.

દા.ત., સરસ બગીચો, સરસ ફૂલવાડી, સરસ ખેતર

વિકારી વિશેષણો : સારું, ડાહ્યું, નાનું, રૂપાળું, ધીમું, ખારું, ખરું, નબળું, કડવું વગેરે.

અવિકારી વિશેષણો : સરસ, સુંદર, ચપળ, લાલ, બહુ, હોશિયાર, ધનવાન, સરળ વગેરે.

વિશેષણનું તેના કાર્ય પ્રમાણે વર્ગીકરણ

1. ગુણવાચક વિશેષણ (જે વિશેષ્યના ગુણ દર્શાવે છે.) : સાચું, ખોટું, મીઠું, ગળ્યું, તીખું, સુંદર, કડવું, કદરૂપું, મધુર, નબળું.
2. પરિમાણવાચક વિશેષણ (વિશેષ્યનું પરિમાણ (માપ) દર્શાવે છે.) : થોડું, ઘણું, આવડું, આટલું, બહુ, જરા, અલ્પ.
3. સંખ્યાવાચક વિશેષણ (વિશેષ્યની સંખ્યા-ક્રમ દર્શાવે છે.) : એક, બે, ત્રણ વગેરે. પહેલું, બીજું વગેરે.
4. સાર્વનામિક વિશેષણ (વિશેષ્યની ચોકસાઈ સર્વનામ દ્વારા સૂચવે છે.) : આવું, જે, તે, જેવું, પેલા, તેઓ, શું, કેવું વગેરે.
5. ક્રિયાવાચક વિશેષણ (વિશેષ્યની ચોકસાઈ ક્રિયા દ્વારા વ્યક્ત કરતાં વિશેષણો) : રમતો, દોડતો, મારકણો, ઝબૂકતો, ફૂદતો, વરસતો.
6. નામિક વિશેષણ (સંજ્ઞાઓને પ્રત્યય લગાવી બનાવેલાં વિશેષણો) : ઈ, આઈ, ઈક, ઈય, આળુ વગેરે પ્રત્યયો જોડીને બનાવેલ વિશેષણો.

હિન્દુસ્તાન + ઈ = હિન્દુસ્તાની

માણસ + આઈ = માણસાઈ

માનસ + ઈક = માનસિક, સામાજિક, નૈતિક

મનન + ઈય = મનનીય

ચિંતન + ઈય = ચિંતનીય

કૃપા + આળુ = કૃપાળુ, દયાળુ

શબ્દસમૂહ માટે એક શબ્દ અને સમાનાર્થી શબ્દો તથા વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો વિશે તમે ત્રીજા ધોરણથી અભ્યાસ કરતાં આવ્યાં છો. એ અંગે કોઈ વિશેષ માહિતી-માર્ગદર્શનની જરૂર આ તબક્કે આપવાની જરૂર નથી. વાક્યમાં જ્યારે કોઈ શબ્દના બદલે સમાનાર્થી કે તેનો વિરુદ્ધાર્થી શબ્દ મૂકી વાક્ય ફરી લખવાનું હોય ત્યારે, તેમાં શા ફેરફારો કરવા, તે લેખન અને વાચનના વિશેષ મહાવરા દ્વારા તમે કરી શકશો.

સ્વાધ્યાય

1. તમારા પાઠ્યપુસ્તકની કૃતિઓમાં રહેલાં વાક્યોમાંથી વિશેષણો તારવી તેનો અર્થ સમજાવો.
કોઈ એક જ વાક્યમાં એકથી વધુ વિશેષણ-વિશેષ્યની જોડીઓ હોય છે; વળી, જોડીઓ મળીને સમગ્ર વિશેષણ પદખંડ બને છે એ વિશે પણ સમજવું.
2. નીચેનાં વાક્યો-પંક્તિઓમાંથી વિશેષણો તારવી તેમનું કાર્ય સમજાવો :
 - (1) અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક તું શ્રીહરિ,
જૂજવે રૂપે અનંત ભાસે.
 - (2) ચારે દેવની ચારે નાર, ગગને દીઠી ભરથાર.
 - (3) એક સરખા દિવસ સુખના કોઈના જાતા નથી.
 - (4) બાર બાર વરસ વનવગડામાં આથડ્યાં.
 - (5) મને મારા ગાંડીવનું અભિમાન હતું!
 - (6) નાનાં બચ્ચાં ટળવળી રહી માત સામું જુએ છે,
ને પંપાળે નિજ જનકના કંઠને ચંચુથી એ.
 - (7) માનવજીવનમાં શોષણ માત્ર આર્થિકક્ષેત્રે જ ચાલે છે.
 - (8) આઘેથી તમાકુનાં લીલાંછમ ખેતર દેખાતાં હતાં.
 - (9) બાના જીવતરની છત પરથી શ્વેત પોપડા ખરતા.

તળપદા શબ્દો અને શબ્દપ્રયોગો

આપણી ગુજરાતી ભાષામાં ઘણા શબ્દો એવા છે કે જેનાં મૂળ તત્સમ, તદ્ભવ કે ઉછીના શબ્દોમાં પણ મળતાં નથી. આવા શબ્દો જે-તે પ્રદેશના લોકો પોતાના જ પ્રદેશના લોકોની સાથે મોટેભાગે ઉપયોગ કરતા હોય છે. શિષ્ટ શબ્દોના ઉચ્ચારણની અણઆવડતને કારણે પણ ઘણીવાર આવા શબ્દો થોડો ફેરફાર પામીને બોલીમાં સ્થિર થયા હોય છે. પેઢી દરપેઢી આવા શબ્દો રૂઢ થઈ જાય છે. - આવા શબ્દોને આપણે તળપદા શબ્દો, જાનપદી શબ્દો કે ગામઠી શબ્દો તરીકે ઓળખીએ છીએ.

સાહિત્ય એ સમાજજીવનનો અરીસો છે. એટલે સાહિત્યમાં પ્રદેશ પ્રમાણે બોલીના શબ્દો સર્જક વાપરે છે.

સૌરાષ્ટ્રની રસધારમાં, માનવીની ભવાઈમાં, કચ્છની લોકકથાઓમાં કે નળકાંઠા ભાલના વિસ્તારની વાર્તાઓમાં આવા શબ્દો પ્રચુર રીતે વપરાયેલા જોવા મળે છે.

આપણે આ પાઠ્યપુસ્તકની કૃતિઓમાંથી આવા શબ્દો મેળવીએ :

- દેવા, આપડે આંચ મજૂરી કરી ખાશું.

આપડે = આપણે, આંચ = અહીં

- વીહ વરહે તને એ મલક સાંભર્યો દેવા...
વીહ = વીસ, વરહે - વરસે, મલક - પ્રદેશ
- વેરીભઈનો મણિયો તો ચ્યારનો મહાંણાંમાં ગયો, હેંડતો થા.
ચ્યારનો = ક્યારનો, મહાંણાં - મસાણ, સ્મશાન, હેંડતો - ચાલતો
- ડોબું આકાશમાંથી આયું હશે, નહિ તારે?
ડોબું = ભેંશ, આયું = આવ્યું
- આ તમારા લોખંડના ઘોડા ઉછીના વાપરવા અમને આલો.
આલો = આપો

મોટાભાગે ઘેર અંદરોઅંદર કે પરસ્પર વાતચીત કરતાં હોઈએ છીએ ત્યારે કે નિકટવર્તી લોકો સાથે સંવાદો કરતાં હોઈએ ત્યારે આપણે આપણી તળપદી-લોકબોલીમાં જ વાતો કરતાં હોઈએ છીએ. આપણે જાણીએ છીએ કે એક જ ભાષાને ઘણીબધી બોલીઓ હોય છે, એ તમામ બોલીઓની વાત જ્યારે પુસ્તકમાં લખાય છે કે વક્તવ્ય-વ્યાખ્યાન સ્વરૂપે કહેવાય છે ત્યારે ઘણા બધા શબ્દો અને કહેવાની શૈલી સુધ્ધાં આપણે ફેરવીને બોલીએ-લખીએ છીએ. જેને આપણે શિષ્ટભાષા કહીએ છીએ.

જે-તે પ્રદેશની બોલીમાં લખાયેલું સાહિત્ય તે પ્રદેશના લોકો સિવાય અન્યને વાંચવું અને સમજવું થોડું મુશ્કેલ પડે છે. ટૂંકમાં, અતિ તત્સમ શબ્દોથી વાંચવું-સમજવું અઘરું લાગે છે. અતિ તળપદા શબ્દોથી લખાયેલું સાહિત્ય પણ ઘણા માટે અરુચિકર બને છે. માન્યભાષાના શબ્દો બહુજન સમાજને વાંચવા-સમજવા અનુકૂળ પડે છે.

સ્વાધ્યાય

1. તમારા પાઠ્યપુસ્તકની કૃતિઓમાં રહેલા તળપદા શબ્દો શોધી, તેનો માન્યભાષાનો શબ્દ લખી, વાક્યમાં પ્રયોગ કરો.

ગુજરાતની બોલીઓ

પ્રાસ્તાવિક

‘બાર ગાઉએ બોલી બદલાય’ તે કહેવત પ્રમાણે ગુજરાતમાં અનેક પ્રાદેશિક બોલીઓ છે. સૌરાષ્ટ્રમાં ઝાલાવાડી, હાલારી, સોરઠી, ગોહિલવાડીના ભેદો છે તેમ દક્ષિણ ગુજરાતના ભરૂચ, સુરત અને વલસાડ વિસ્તારમાં ભિન્ન ભિન્ન ઉચ્ચારભેદો સાંભળવા મળે છે. પરંતુ વ્યાપક રીતે જોઈએ તો ગુજરાતમાં મુખ્યત્વે ચાર પ્રાદેશિક બોલીઓ છે : ઉત્તર ગુજરાતની (પાટણ, સિદ્ધપુર, મહેસાણાની) પટ્ટણી બોલી; મધ્ય ગુજરાતની (ખેડા, નડિયાદ, આણંદની.) ચરોતરી બોલી; દક્ષિણ ગુજરાતની (ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, દમણની) સુરતી બોલી અને સૌરાષ્ટ્રની (ઝાલાવાડ, ગોહિલવાડ, સોરઠ, હાલારની) સૌરાષ્ટ્રી બોલી.

1. ઉત્તર ગુજરાતની (પટ્ટણી) બોલી

- (1) શબ્દને અંતે માન્ય ભાષામાં જ્યાં ‘એ’ હોય ત્યાં ‘ઈ’ સંભળાય છે. ઉદા., કરે છે-કરશિ; કરે છે-કરિ છિ; ઘરે - ઘરિ; આવશે - આવશિ.
- (2) શબ્દના આરંભમાં અથવા અંતમાં ‘આ’ હોય ત્યાં ‘ઑ’ જેવું સંભળાય છે. ઉદા., ગામ - ગોમ; ત્યાં - ત્યો; પાણી - પોણી; અહીં -ઑંય; પાંસરી - પોંસરી; નાખ - નોંખ.
- (3) શબ્દને અંતે બોલાતો ‘હ’ આ બોલીમાં સંભળાતો નથી. ઉદા., નહિ - નૈં; અહાં -ઐં.
- (4) શબ્દના આરંભે બોલાતો ‘ઈ’ આ બોલીમાં ‘એ’ જેવો સંભળાય છે. ઉદા., ભીનું - ભેનું; મીણ - મેણ.
- (5) શબ્દના આરંભે ‘હ’ના ધ્વનિ સાથે ઉચ્ચારતો ‘આ’ બોલીમાં ‘એ’ જેવો સંભળાય છે. ઉદા., ન્હાનું - ન્હેનું.
- (6) શબ્દના આરંભના ‘ક’નો ‘ચ’, ‘ખ’નો ‘છ’, ‘ગ’નો ‘જ’ ઉચ્ચારાય છે. ઉદા. ક્યાં - ચ્યાં; કેમ - ચ્યમ; ખેતર - છેતર; ગયો હતો - જ્યો’તો.

- (7) આ બોલીમાં ‘ચ’નો ‘સ’ (ચાર-સાર); ‘છ’નો ‘શ’ (છાસ-શાશ); ‘ઝ’નો શ્ (ઝાડ-શઝાડ)ને મળતો ઉચ્ચાર થાય છે.
- (8) કેટલાક શબ્દપ્રયોગો વિશિષ્ટ છે. ઉદાહરણ, ત્યારે-તાણે; ત્યાં - તાં; પાસે - કને; કનિ; ચાલ - હેંડ; આગળો - અડો, હડો; વાસ - વાખ; મૂક - મ્હેલ; રાખ - વગેરે

આ બોલીનો એક નમૂનો : ‘આંહિ આયે બે દહ્ણડા થ્યા, જાણો જ સો તો ક શમો ફરિ જ્યો શેં, નકર ભાટ ભરામણને દેહાવર તે હિદ જવું પડે ? તમ હરખા બાપા પાસે આઈને શકન નાખતો ક ન્હાલ થઈ જતા. હવ તો મજૂરી કરિ કરિને તુંમલીઅ તૂટિ જાય સેં. ઈનું હત્યાનાહ જાય. મેંમઈમાં માતા કાલકાનું ખપ્પર સાલે સેં. ઈનું હારું થજો ક મારગમાં પ્હોરના જેવું દખ નહિ.’

2. મધ્ય ગુજરાતની (ચરોતરી) બોલી

- (1) ક્રિયાપદને અંતે ઉચ્ચારાતા ‘ઈ’, ‘ઉ’નું ઉચ્ચારણ અત્યંત દ્વસ્વ, લગભગ ‘અ’ જેવું થાય છે. ઉદા., હું નિશાળે જાઉં છું - હું નેહાળ જાછ.
- (2) ‘આઈ’નો ઉચ્ચાર ‘ઐ’ થાય છે. ભાઈ - ભૈ; બાઈ - ભૈ.
- (3) ‘આં’ને સ્થાને ‘ઑ’ ઉચ્ચાર. ઉદા., ગામ - ગોમ; પાણી - પોણી; આનો - ઑનો; માન - મોન.
- (4) ‘ઈ’ને સ્થાને ‘એ’નો ઉચ્ચાર. ઉદા., નિશાળ - નેહાળ; લીમડો - લેબડો; ભીંત - ભેંત.
- (5) શબ્દને અંતે આવેલો અનુનાસિક બોલાતો નથી. ઉદા., જાઉં - જઉ; કરું - કરુ; લખવું - લખવુ.
- (6) શબ્દની શરૂઆતના ‘ક’નો ‘ચ’, ‘ગ’નો ‘જ’, ‘ખ’નો ‘છ’ અથવા ‘શ’ ઉચ્ચાર. ઉદા., ક્યાં - ચ્યાં; ગયા - જ્યા; ખેતર - છેતર, શેતર.
- (7) શબ્દને અંતે ‘ય’નો ઉચ્ચાર સંભળાય. ઉદા., આંખ - આંખ્ય; લાવ - લાવ્ય; કર - કર્ય.
- (8) ‘સ’નો ‘હ’ ઉચ્ચાર. ઉદા. પાસે - પાહે; વિશ્વાસ - વિહવાહ; વિસામો - વિહામો.
- (9) નારી જાતિનાં બહુવચનનો પ્રત્યય ક્રિયાપદને પણ લાગે. ઉદા., બેનડીઓ ઊભી હતી - બેનડિયો ઊભિયો હતિયો.
- (10) નાન્યતર જાતિના બહુવચનમાં ‘આં’ પ્રત્યય. ઉદા., ખેતર - ખેતરાં, શેતરાં; ઘરો - ઘરાં; ઢોરો - ઢોરાં.
- (11) કેટલાક શબ્દપ્રયોગો વિશિષ્ટ છે. ઉદા., દિવસ - દન; છોકરો - છૈયો; છોકરી - છોડી, છોરી; આપો - આલો; ચાલો - હેંડો.

આ બોલીનો એક નમૂનો : ‘ચેટલાક ચોરો ઘરમાં પેહીને ચોરી કરવાના વેચારથી તે માંહે પેઠા. મરઘડા વના કશુ લેવા જેવુ નહિ જડ્યું, તેથી તે તેને ઉચકીને લૈ જ્યા. પણ તે તેને મારિ નાંછવા જતા’તા તાણે જિવને હારુ બહુ કાલાવાલા કર્યા, તેમને હભારીને ચેટલો કામનો તે હતો માણહને... તારુ માથુ હમે મચેડી નાછિશું, કેમ જે તુ લોકોને ભડકાવો છ અને જગાડિ રાખો છ. તેથી તારે લીધે નિરાંત હમે ચોરિ કરિ હકતા નથી.’

3. દક્ષિણ ગુજરાતની (સુરતી) બોલી

- (1) શબ્દને અંતે આવેલા ‘ઈ’, ‘ઉ’ના ઉચ્ચારો દ્વસ્વ, ‘અ’ જેવા થાય છે. ઉદા., હું જાઉં છું - ઉં જૌં છ; શું કરે છે ? - સું કર છ ?
- (2) ‘ક’નો ‘ખ’ અને ‘ગ’નો ‘ઘ’ થાય છે. ઉદા., એકલો - એખ્ખલો; ગોટાળો - ઘોટાળો.
- (3) ‘ટ’નો ‘ત’; ‘ણ’નો ‘ન’; ‘ઢ’નો ‘ધ’; ‘ઠ’નો ‘થ’ થાય છે. ઉદા., છાંટો - છાંતો; માણસ - માનસ; કઢી - કધી; એકઠા - એકથા.
- (4) ‘શ’નો ‘સ’ થાય છે. ઉદા., શાક - સાક (હાક); પાઠશાળા - પાઠસાળા.

(5) 'સ'નો 'હ' થાય છે. ઉદા., સુરત - હુરત

(6) કેટલી વાર 'હ' બોલાતો નથી. ઉદા., નહીં - ની; ચાહ - ચાઈ; કહ્યું - કયું.

(7) શબ્દની શરૂઆતમાં બોલાતા 'ન'નો 'લ'. ઉદા., નાખ - લાખ.

(8) 'ળ'નો 'લ' ઉચ્ચાર થાય છે. ઉદા., મળવું - મલવું.

(9) કેટલાક શબ્દપ્રયોગો વિશિષ્ટ છે. ઉદા., હું આવત - હું આવતે; કરું છું - કરતો છે; આવે છે - આવતો છે.

(10) કેટલાક શબ્દ માન્ય ભાષા અથવા અન્ય બોલીઓમાં સાંભળવા મળતા નથી તેવા આ બોલીમાં છે. ઉદા., પોરો (છોકરો); પોરી (છોકરી); એવણ (એઓ); તેવણ (તેઓ); હૌ (પણ); ઉતો (હતો) વગેરે.

આ બોલીનો એક નમૂનો : 'એક જણને બે પોયરા ઉતા. તેમાંના નાલ્લાએ બાપને કયું કે બાપા જે મિલકટ મારે ભાગે તે મને આપિ લાખો. બાપે મિલકટના બેભાગ પાઈડા. ઠોડા ડહાડામાં નાલ્લો પોયરો હગલું ઉદાવી ડીઢું તે વખતે તે મલખમાં મોટો ડુકાલ પઈડો ને તેને ટંગી પડવા લાઈગી. એટલે તે તે મુલખના કેનારને મઈલો જેણે તેની જમીનમાં ડુક્કર ચરવા મોકઈલો. તેણે પોટાનું પેટ ડુક્કર ખાટા તે કુસકાથિ ભઈરું હોટ પણ તે કોઈએ તેને આઈપા નંઈ.'

4. સૌરાષ્ટ્રની (સૌરાષ્ટ્રી) બોલી

(1) 'એ'નો ઉચ્ચાર 'ઈ'અને 'ઓ'નો ઉચ્ચાર 'ઉ' થાય છે; ઉદા., એ - ઈ; તે - તી; તેમ - તિમ; છોકરાઉં, છોકરાવું, છોકરાવ.

(2) 'એ'નો ઉચ્ચાર 'અ' જેવો થાય છે. ઉદા., તું શું કરે છે? - તું શું કર છ?

(3) 'ય'નો વ્યાપક ઉચ્ચાર થાય છે. ઉદા., વાત - વાત્યું

(4) અનુનાસિક ઉચ્ચાર વિશેષ સંભળાય છે.

(5) 'ચ'નો 'શ'; 'છ'નો શ; 'જ'નો 'ઝ' અને 'ઝ'નો 'શઝ' ઉચ્ચાર સંભળાય છે. ઉદા., ચાર - શ્યાર; છોકરો - શોકરો; જમવું - ઝમવું.

(6) કેટલાક શબ્દપ્રયોગો વિશિષ્ટ છે. ઉદા., ગાયો - ગાયું; બાઈઓ - બાયું; જઈશું - જાશું; કરીશું - કરસ્યું.

(7) કેટલાક માન્ય ભાષામાં અથવા અન્ય બોલીઓમાં સાંભળવા મળતાં નથી તેવાં ઉચ્ચારણો છે. ઉદા., ન્યાં (ત્યાં); માથે (ઉપર); કેદૂના (ક્યારના); ઓરો (પાસે); મોર્ય (પહેલાં); પોરો (વિસામો); ખોરડું (ઘર); ઉઝેરવું (ઉછેરવું); બરકવું (બોલાવવું); સાકરવું (બોલાવવું); વયો ગયો (જતો રહ્યો); ભાળવું (જોવું).

આ બોલીનો એક નમૂનો : એક હતા ડોસીમાં. ઈ રોજ કથાવારતા સાંભળે ને દેવદર્શને જાય. રોજ પાદરના મંદિરે જાય. ઉંવા જઈ દર્શન કરે; ચોખા કે જારની વાટકી લૈ આવ્યાં હોય ઈ ઉંબરે ઠલવે ને સોપારી ને પૈસો મૂકે ને પાછાં ઘેરચ આવે; ઘેરચ આવીને માળા ફેરવે.'

સ્વાધ્યાય

નીચેના શબ્દો, શબ્દપ્રયોગો કઈ બોલીના છે તે ઓળખાવો અને તેના અર્થ લખો :

કરિ લાઈખ્યું; નેશાળ; ચ્યમ; પોયરો; પંડર; હાક; આવશિ; હેંડ; જ્યા'તા; પોણી; લાવ્ય; ઘોટાળો; ભેંનું; નૌખ; શાશ; શેંગડું; વિહામો; કઈરું; મેકવું; ભાળવું; મોઢો આગળ; મોર; પાણો; આવતી છે; આણી ગમ; આલ; છેતર; પાશિ; પોંશરી; બહેનું ભાઈયું; મામહ; ઉં મોઢું ધોં છ; મારે જરા ઉતાવર સે.

